

Andrzej Miszczuk

Przemiany demograficzne na Wołyniu w latach dziewięćdziesiątych XX wieku

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 9, 65-71

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANDRZEJ MISZCZUK

*Przemiany demograficzne na Wołyniu
w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*

Demographic changes in Volhynia in the nineties of the twentieth century

WSTĘP

Celem artykułu jest ukazanie wybranych zjawisk demograficznych, jakie miały miejsce na obszarze obwodu wołyńskiego w latach 1990–1999, na tle tendencji demograficznych zachodzących na Ukrainie w tym okresie. Zaprezentowano także zróżnicowanie demograficzne obwodu wołyńskiego – w przekroju rejonów i miast na prawach rejonów – posługując się m.in. zdynamizowaną wersją typologii demograficznej J. Webba.¹

Wykorzystane dane pochodzą z zasobów informacyjnych Obwodowego Urzędu Statystycznego w Łucku. Część z nich została opublikowana w wydanej w 2000 roku przez Urząd Statystyczny w Lublinie publikacji zatytułowanej *Euroregion Bug w liczbach*.

1. SPOŁECZNO-EKONOMICZNA CHARAKTERYSTYKA WOŁYNIA

Obwód wołyński zajmuje powierzchnię 20,1 tys. km² (3,3% powierzchni Ukrainy) i zamieszkały jest – według stanu na dzień 1.01.2000 – przez 1058,7 tys. osób (2,1% ludności Ukrainy). Ma on charakter przygraniczny, jako że od

¹ Por.: Z. Długosz, L. Haydukiewicz, *Kierunki przemian w ruchu ludności miast województw karpackich w oparciu o metodę J. Webba*, [w:] A. Jagielski (red.), *Zadania badawcze geografii społecznej i ekonomicznej w obliczu transformacji ustrojowej i restrukturyzacji gospodarczej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław–Szklarska Poręba 1995, s. 67–74.

zachodu graniczy z województwem lubelskim, a od północy z obwodem brzeskim na Białorusi. Tędy przebiegają najkrótsze szlaki kolejowe i drogowe łączące Warszawę z Kijowem.

Z punktu widzenia administracyjnego Wołyń (ryc. 1) składa się z czterech miast na prawach rejonów, tj. stolicy obwodu – Łucka (216,9 tys. osób) oraz Kowla (72,0 tys.), Nowowołyńska (59,1 tys.) i Włodzimierza Wołyńskiego (39,8 tys.), a także z 16 rejonów, spośród których:

- * w 2 (Łokacze, Szack) – liczba mieszkańców nie przekracza 25 tys.,
- * w 8 (Iwanicze, Kowel, Lubieszów, Luboml, Łokacze, Rożyszcze, Stara Wyżwa, Turzysk, Włodzimierz Wołyński) – waha się od 25 do 50 tys.,
- * w pozostałych 6 (Horochów, Kamień Koszyrski, Kiwerce, Łuck, Maniewicze, Ratno) jest większa od 50 tys., ale nie przekracza 75 tys. osób.

W 33 miastach mieszka 52,2% ludności obwodu wołyńskiego, pozostała część ludności (47,8%) zamieszkuje 1053 wsie. Średnia wielkość miasta wynosi 16,8 tys. osób, a wsi – 0,5 tys. (ryc. 1).

Pozarolniczą działalność gospodarczą prowadzi 34,8 tys. podmiotów, z których 87,9% stanowi własność prywatną. Obok przemysłu, którego głównymi ośrodkami są: Łuck, Kowel, Nowowołyńsk i Włodzimierz Wołyński, ważną rolę w strukturze gospodarki obwodu odgrywa rolnictwo. Liczba gospodarstw rolnych wynosi 227,7 tys.

Dla stymulowania przedsiębiorczości, w tym także z udziałem kapitału zagranicznego, na obszarze Wołynia utworzono specjalną strefę ekonomiczną *Interport – Kowel*.

Miasta Wołynia, w tym zwłaszcza Łuck, są ośrodkami koncentracji instytucji infrastruktury ekonomicznej i społecznej. Warto w tym miejscu wymienić m.in.:

- * polski Bank Depozytowo-Kredytowy Ukraina, zlokalizowany w Łucku – jedyny, z wyłącznie zagranicznym kapitałem bank na terytorium Ukrainy,
- * Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku,
- * Politechnikę Łucką.

Ponadto Kowel i Łuck są ważnymi węzłami komunikacji kolejowej i drogowej.

2. ZMIANY ZALUDNIENIA I STRUKTUR LUDNOŚCI

W latach 1990–1999 liczba ludności Wołynia zmniejszyła się o 1,0%, z 1066,2 tys. do 1055,9 tys. osób, podczas gdy w tym samym czasie liczba ludności Ukrainy zmniejszyła się o 4,3%, z 51 689,7 do 49 456,1 tys. Przyrost liczby ludności zanotowano jedynie w dwóch miastach: Łucku (+3,5%) i Kowlu (+3,2%) oraz w czterech rejonach: Kamieniu Koszyrskim (+3,7%), Łucku (+0,6%), Ratnie (+0,6%) i Lubieszowie (+0,5%). W pozostałych 12 rejonach liczba ludności uległa zmniejszeniu, przy czym największa skala spadku

Ryc. 1. Podział administracyjny obwodu wołyńskiego

zaludnienia (przekraczająca 5%) miała miejsce w rejonie Horochów (-6,1%), położonym na południu obwodu przy granicy z obwodem lwowskim oraz w północno-zachodniej i środkowej części Wołynia w rejonach: Luboml (-5,5%), Rożyszcze (-5,1%), Stara Wyżwa (-7,4%), Szack (-5,5%) oraz Turzysk (-6,2%).

Zmiany zaludnienia obwodu wołyńskiego wpłynęły na zmiany w strukturze płci i wieku ludności. Zmiany w strukturze płci nie były zbyt duże, jako że średni dla Wołynia współczynnik feminizacji wyniósł dla roku 1990 – 112 kobiet na 100 mężczyzn, a w 1999 zmniejszył się do 111, podczas gdy średnio na Ukrainie zwiększył się ze 116 do 117. Jedynie w dwóch miastach, tj. Łucku i Kowlu wzrost liczby ludności spowodowany był większą dynamiką wzrostu liczby kobiet niż mężczyzn. Natomiast w pozostałych jednostkach administracyjnych Wołynia:

- * wzrost liczby ludności spowodowany był szybszym przyrostem liczby mężczyzn,

- * spadek liczby ludności związany był z szybszym tempem zmniejszania się liczby kobiet niż mężczyzn.

Najniższy współczynnik feminizacji charakterystyczny był w 1999 roku dla rejonu Szack (99). Ponadto kształtował się on na poziomie:

- * od 101 do 105 w rejonach: Kamień Koszyrski, Lubieszów i Maniewicze,

- * od 106 do 110 w Kowlu oraz w rejonach: Ratno i Stara Wyżwa,

- * od 111 do 116 w Łucku, Nowowołyńsku i Włodzimierzu Wołyńskim oraz rejonach: Iwanicze, Kiwerce, Kowel, Łokacze, Łuck, Luboml, Rożyszcze i Turzysk.

Najwyższy współczynnik feminizacji (117 kobiet na 100 mężczyzn) cechował dwa rejon, tj.: Horochów i Włodzimierz Wołyński.

W strukturze wieku wydzielonej ze względu na kryterium ekonomiczne można stwierdzić, że na obszarze Wołynia w latach 1990–1999 zaszły następujące zmiany:

- * liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym zmalała o 11,1%, z 274,9 tys. do 244,5 tys. osób,

- * liczba ludności w wieku produkcyjnym² wzrosła o 3,5%, z 561,5 tys. do 580,9 tys. osób,

- * liczba ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększyła się o 0,3%, z 229,8 tys. do 230,5 tys. osób.

W efekcie współczynnik obciążenia demograficznego zmalał z 90 osób w wieku nieprodukcyjnym, przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym w 1990 roku do 82 osób w 1999 roku. W tym samym okresie na terytorium całej Ukrainy:

² Na Ukrainie ludność w wieku produkcyjnym obejmuje: mężczyzn w wieku 16–59 lat i kobiety w wieku 16–54 lata.

* zmalała o 18,4% liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (z 11778,1 do 9607,8 tys. osób),

* zmniejszyła się o 1,9% liczba osób w wieku produkcyjnym (z 28816,0 do 28278,9 tys.),

* zwiększyła się o 4,3% liczba ludności w wieku poprodukcyjnym (z 11095,6 do 11569,4 tys. osób),

* współczynnik obciążenia demograficznego zmalał z 79 do 75 osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.

3. RUCH NATURALNY I MIGRACJE

W latach 1990–1999 na Wołyniu zanotowano spadek liczby zawieranych związków małżeńskich z 9,6 do 7,8 tys. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców oznacza to zmniejszenie natężenia wzrostu liczby zawieranych małżeństw z 9,0 do 7,4. Jest to zgodne z tendencją występującą w tym zakresie na całej Ukrainie. Średnie wskaźniki w tym względzie wyniosły tu bowiem: w 1990 – 9,3, a w 1999 – 7,0.

W zakresie rozwodów na Wołyniu występuje tendencja rosnąca. W roku 1990 liczba rozwodów wyniosła 1,9 tys. (201 na 1000 zawartych małżeństw), a w roku 1999 – 2,6 tys. (327 na 1000 zawartych małżeństw). Średnio na Ukrainie liczba rozwodów w przeliczeniu na 1000 zawartych małżeństw zwiększyła się w analizowanym okresie – pomimo spadku liczby bezwzględnej – z 399 do 508.

Przyrost naturalny zmniejszył się w latach 1990–1999, w obwodzie wołyńskim z +4308 osób (+4,0%) do –2892 osób (–2,7%). W tym samym okresie na Ukrainie przyrost naturalny zmalał średnio z +0,5% do –7,1%. Tak duża skala ubytku naturalnego na Ukrainie oznacza, że z przyczyn naturalnych liczba ludności tego państwa zmniejszyła się w 1999 roku o 350,0 tys. osób.

Obwód wołyński w 1990 roku miał charakter napływowy, przybyło bowiem 36929 osób, a ubyło 32076, co oznaczało napływ netto 4853 osób (+4,6%). W 1999 roku Wołyń był jednak obszarem odpływowym, jako że przybyło 5219 osób, ubyło 7485 osób, w efekcie saldo wyniosło –2266 osób (–2,1%). Odpływowy charakter w tym zakresie ma także Ukraina jako całość. Odpływ netto wyniósł tu 44,8 tys. osób (0,9%).

Jednoczesne uwzględnienie przyrostu naturalnego i salda migracji stało się podstawą typologii demograficznej J. Webba, w której wyróżnia się osiem typów, oznaczonych kolejno: A, B, C, D, E, F, G i H. Typy A–D charakteryzują jednostki przestrzenne aktywne demograficznie, przy czym:

* typ A – oznacza sytuację, w której dodatni przyrost naturalny przewyższa wartość bezwzględną ujemnego salda migracji,

* typ B – dodatni przyrost naturalny jest wyższy od dodatniego salda migracji,

* typ C – dodatni przyrost naturalny jest niższy od dodatniego salda migracji,
 * typ D – dodatnie saldo migracji przewyższa wartość bezwzględną ujemnego przyrostu (ubytku) naturalnego.

Typy E–H oznaczają jednostki przestrzenne cechujące się ubytkami ludności, i tak:

* typ E – oznacza sytuację, w której ujemny przyrost naturalny w swej wartości bezwzględnej jest mniejszy niż dodatnie saldo migracji,

* typ F – ujemnemu przyrostowi naturalnemu towarzyszy ujemne, ale mniejsze w swej wartości bezwzględnej saldo migracji,

* typ G – ujemny przyrost naturalny występuje łącznie z ujemnym, ale większym w swej wartości bezwzględnej saldem migracji,

* typ H – ujemne saldo migracji w swej wartości bezwzględnej jest większe niż dodatnie saldo migracji.

Zdynamizowanie typologii demograficznej J. Webba, zaproponowane przez Z. Długosza i L. Haydukiewicza³ polega na zestawieniu w formie macierzy, typologii dla dwóch przekrojów czasowych, dzięki czemu możliwe jest uzyskanie 64 typów demograficznych. Dla zapewnienia przejrzystości rozważań można dodatkowo utworzyć z nich cztery typy zagregowane. Sposób ich utworzenia dla jednostek podziału administracyjnego Wołynia ukazuje tabela 1.

Tab. 1. Zagregowana dynamiczna typologia J. Webba

		1999	
		A, B, C, D	E, F, G, H
1990	A, B, C, D	I	II
	E, F, G, H	III	IV

Źródło: opracowanie własne.

Typ I obejmuje jednostki przestrzenne, które zarówno w roku 1990, jak i 1999 były aktywne demograficznie. Dotyczy to:

* miasta Kowla, które w roku 1990 cechował dodatni przyrost naturalny, przewyższający dodatnie saldo migracji (typ B), a w roku 1999 ujemny przyrost naturalny kompensowany z nadwyżką przez dodatnie saldo migracji (typ D),

* rejonu Kamień Koszyrski, charakteryzującego się zarówno w 1990 jak i 1999 roku dodatnim przyrostem naturalnym, którego wartość bezwzględna jest większa od wartości bezwzględnej ujemnego salda migracji (typ A).

Typ II, obejmujący jednostki przestrzenne, które w 1990 charakteryzowały się ubytkami ludności, a w roku 1999 stały się aktywne demograficznie, reprezentowany jest jedynie przez rejon Łuck. W roku 1990 charakterystyczny dla niego był ubytek naturalny, większy w swej wartości bezwzględnej od

³ Z. Długosz, L. Haydukiewicz, *op. cit.*

dodatniego salda migracji (typ E), a w roku 1999 – wartość bezwzględna ubytku naturalnego była mniejsza od dodatniego salda migracji (typ D).

Najliczniej reprezentowany jest typ III, w ramach którego jednostki przestrzenne aktywne demograficznie w 1990 roku, nabrały charakteru depopulacyjnego w 1999 roku. Typ ten opisuje także zmiany dotyczące obwodu wołyńskiego jako całości. Szczegółowe zmiany dotyczące miast i rejonów Wołynia w latach 1990–1999 były następujące:

* rejony: Stara Wyżwa i Szack: A (ujemne saldo migracji rekompensowane z nadwyżką przez dodatni przyrost naturalny) → F (ujemny przyrost naturalny wyższy w swej wartości bezwzględnej od ujemnego salda migracji),

* rejony: Luboml, Maniewicze, Ratno: A → G (ujemne saldo migracji wyższe w swej wartości bezwzględnej od ujemnego przyrostu naturalnego),

* rejon Lubieszów: A → H (dodatni przyrost naturalny nie rekompensujący ujemnego salda migracji),

* miasto Nowowołyńsk: B (dodatni przyrost naturalny, większy od dodatniego salda migracji) → G,

* rejony: Iwanicze i Kiwerce oraz miasto Włodzimierz Wołyński: C (dodatnie saldo migracji większe od dodatniego przyrostu naturalnego) → E (ujemny przyrost naturalny nierekompensowany przez dodatnie saldo migracji),

* miasto Łuck: C → G,

* rejony: Kowel, Rożyszcze: D (dodatnie saldo migracji z nadwyżką rekompensujące ubytek naturalny) → F.

W ostatnim IV typie znalazły się rejony, które zarówno w 1990 jak i 1999 roku miały charakter wyludniającego się. Są to: Włodzimierz Wołyński (E → E), Horochów (E → F), Turzysk (F → F) i Łokacze (F → G).

*

Z zaprezentowanych powyżej rozważań można wyciągnąć następujące wnioski dotyczące lat 1990–1999:

* zarówno Wołyń jak i cała Ukraina przeżywają wyraźny kryzys demograficzny,

* dynamika spadku zaludnienia Wołynia jest jednak niższa niż przeciętnie na Ukrainie,

* zmiany w strukturze płci są niewielkie, jednak wyraźnie widać mniejszą przewagę kobiet nad mężczyznami w obwodzie wołyńskim w porównaniu z wielkościami średnimi dla kraju,

* na Wołyniu wzrosła liczba ludności w wieku produkcyjnym (w skali Ukrainy zmalała), jednak nadal współczynnik obciążenia demograficznego jest wyższy od przeciętnego w kraju,